

„Gyógypedagógia-e a gyógypedagógia?”

Réthy Endréné: Néhány adalék a gyógypedagógus-képzés történetéhez 1963-1967
Palatia Nyomda és Kiadó Kft., Győr, 2020

Hiánypótló kötet jelent meg Réthy Endréné professzorasszony, az ELTE és a hallgatói nemzedékek kiváló oktatáskutatójának tollából a magyar gyógypedagógus-képzés XX. századi történeti múltjának és gyakorlati eredményeinek tanulmányozásához, értékeléséhez. A 362 oldalas keménytáblás könyv rendkívül igényes kivitelezés formátumában és tartalmában; a gyógypedagógiai professzió egyik adott korszakban betöltött szerepének, nevezetesen az 1963-ban bevezetett felsőoktatási reform hatásának vizsgálatában. A szerző szándéka szerint a mű tudománytörténeti kaleidoszkóp, a több mint 50 évvel ezelőtt a főiskolai szinten lezajlott reformtörekvés elméleti és gyakorlati kimenetelének feltárásával. A felülről szerveződő, ideológiailag megalapozott reformfolyamat következményeként indult el a gyógypedagógiai tanárképzés átszervezése, megújítása 1963-ban. A szerző a már feltárt tényeket, a kritikus időintervallum eddig kevésbé ismert mikro-történeteit új nézőpontból - politikai, ideológiai, szakmai - mindenekelőtt személyes, elemző vizsgálat tárgyává tette. Az eredeti dokumentumok segítségével illusztrálja a korabeli heves vitákat, azok hatását az első „reformévfolyam” hallgatóira és tanáraikra. Ez utóbbit a szerző 21 interjú tartalomelemzésével mutatja be. A kötet eredetiségét gazdagítja, hogy a szerző a korszak első „reformévfolyamának” hallgatója.

A kilenc fejezetből álló mű első fejezete példaértékű minta a tudományos kutatás megalapozottságának. A szerző a második fejezetben mintegy 50 oldalon mutatja be a gyermekkép társadalmi megítélésének változásait, különös tekintettel a fogyatékosokra, és a gyógypedagógiai rendszer kiépülésének kezdeteit. A 19-20. század fordulóján az intézményes nevelés köré épült pedagógiai, pszichológiai elméletek formálták mind a szakmai, mind a laikus felfogást a gyermekképről. Réthy Endréné hangsúlyozza: a 21. században el kell érni, hogy „a fogyatékos ne alkalmatlanságot jelentsen, hanem olyan állapotot, mely a körülmények alakításával lehetővé teszi azt, hogy az egyén a társadalom hasznos, aktív, megbecsült tagjává váljon.” (29.o.) Ennek érdekében konkrét eljárásokat ismerhetünk meg az alulról és felülről építkező hazai nevelési és iskolai gyakorlatból. Fontos sajátosságra irányítja a figyelmet a szerző, mikor a pedagógiai professzió kialakulásának jellemzőit értékeli, nevezetesen hazánkban ma is élesen elválnak a tanári és a tanítói professzió. Ebben a fejezetben foglalja össze a gyógypedagógiai iskolarendszer - a siketek (1802), a vakok (1826), a „hülyék nevelő- és ápoló intézete (1875) és az enyhe fokban értelmi fogyatékosok (1900) - létrejöttét a 19-20. században.

Az *oktatásirányításban* nagy gondot fordítottak a gyógypedagógiai intézményrendszer kiépítésére, 1898-ban Gyógypedagógiai ügyosztály létesült, majd 1902-ben Pszichológiai Laboratórium, s 1909-ben az ideges gyermekek számára nyílt nép- és középiskola. A 20. század első felének kimagasló iskolaalapítói Éltes Mátyás, Vértes O. József, tudományt művelő személyiségei: Ranschburg Pál, Nagy László, Szondi Lipót. Az olvasó képet kap a gyógyító nevelési irányzat nevelési eredményességéről, melynek elismert képviselője, Tóth Zoltán „az egész egyéniség figyelembe vételét” hangsúlyozta, Bárczi Gusztáv, a széles látókörű tudós, orvos a rehabilitáció, a szociális gondozás, az iskola-egészségügy gyógypedagógiai feladatait, s a

fogyatékos gyermek nevelésében a „*mesterséges fejlődés biztosításának szükségességét gyógypedagógus által*” állította középpontba. Ez a mesterséges út maga a gyógyítás, ennek megfogalmazása egyúttal jelentette, hogy a gyógypedagógiát önálló, a neveléstudománytól elkülönülő, tudományként értelmezték. A *speciális pedagógiai irányzat* képviselői – Borbély Sándor, Éltes Mátyás, Roboz József – fontosnak tartották az általános didaktikai eljárások közötti egyező vonásokat. A szerző következtetése: a széles látókörű mesterségbeli tudás mindkét területen elengedhetetlen! „*A gyógypedagógia önálló tudománnyá válása a 20. század közepére végbement.*” (68.o.)

A harmadik fejezetben ismerkedhetünk meg a gyógypedagógus-képzés fejlődéstörténetével. A 19. század végén létesültek a *speciális képzőtanfolyamok*. A képzés tanítói, tanári, lelkészi előképzettségre épült, általában az anyaintézmény igényeinek kielégítésére. A magyar gyógypedagógus-képzés 120 évvel ezelőtt, 1900-ban kétéves képzéssel kezdődött először Vácon, mint Gyógypedagógiai Tanítóképző, majd 1904-től Budapesten. A kétéves tanfolyami képzés 1922-ben realizálta a *tanári minősítést*, miután az intézmény Gyógypedagógiai Tanárképzővé alakult. 1928-ban kapta meg a főiskolai címet négyéves képzési idővel. A hallgatókat tanítóképző végzettséggel, vagy középiskolai érettségivel vették fel. Ez az általános, egységes képzési rendszer folyt 1963-ig. Tóth Zoltán vezetésével, aki az 1937-ben megalakult Nemzetközi Gyógypedagógiai Társaság alelnöke is lett, a *gyógyító nevelés koncepciója valósult* meg a már korábban említett kiváló tudósok támogatásával. Szerinte: „A személyiség többlete teszi alkalmassá az egyént a fogyatékosági ágaktól függetlenül is az egységes gyógypedagógiai tevékenység gyakorlására.” A professzió Bárczi megfogalmazásában teljesedik ki: „*A fogyatékosok nevelhetőségét a természettudományos elmélet biztos ismeretében kellő pedagógiai optimizmussal és határozott hivatástudattal lehet végezni, melynek alapján a fogyatékosok nevelését nem szánalomból és jótékonyágból eredő karitatív tevékenységnek fogják fel, hanem eredményesen megoldható társadalmi feladatnak vallják.*” (76-77.o.)

Réthy Endréné a negyedik és ötödik fejezetben bemutatja azt a történelmi háttérrel, amely az 1949-es fordulat éve után gyökeresen megváltoztatta a magyar oktatási rendszert struktúrájában, tartalmában. A gyógypedagógiai főiskolai képzés 3 éves lett, a tantervbe általános iskolai tantárgyak kerültek, s minimálisra csökken a lélektani tárgyak oktatása, eltűnt a szakmai autonómia, a kritikai szellem. Darvas József létrehozta a Ideológiai Tárgyak és az Orosz Nyelvoktatás Ügyosztályát, s lassan kicserélődött az „egyetemi elit”. Az ideológia és a politika uralma meghatározó lett a tudományos tevékenységben, a pedológiát áltudománynak nevezték, a pszichológiát betiltották. Bárczi Gusztáv, a főiskola létéért küzdve, a gyógypedagógia elméletébe beépítette a pavlovi nervizmus tanait, a taktikai lépés aztán később hasznosult a tudományban.

A szerző kiválóan szemlélteti a tantervi koncepciókon (1952 és 1958) keresztül az egyoldalú szempontok, a párthatározatok erőteljes meghatározottságát. 1961-ben jelenik meg az első törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről, mely az intézmények gyakorlatorientációját és a szocialista embertípus kinevelését preferálta. 1963. június 1-vel megszüntették a felvételinél a tanulóifjúság származás szerinti kategorizálását, ekkor a gyógypedagógiai főiskola hallgatóinak több mint fele munkás - paraszt származású volt. Az 1961. évi III. törvény nyomán kezdődött meg az intézmények differenciálódása, az alapoktatásban létrejött a „Kisegítő Iskola”, „Kisegítő Szakiskola és Nevelőotthon”, a legjobban képezhető számára, valamint az értelmi fogyatékosok „Foglalkoztató Iskolája és Nevelőotthona.”

1963-ig egységes gyógypedagógusi képzés folyt a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán, az akkor végzett szakemberek képesítése bármelyik gyógypedagógiai intézetbe megfelelt. „*A képzés nemzetközileg is egyedülálló koncepciót jelentett.*” (111.o.) A gyógypedagógiai reformokat előkészítő bizottságba azonban a minisztérium nem kérte fel Bárczit, sőt 1963-ban

nyugdíjazták. A szakos képzés 1963 szeptemberétől bevezetésre került a nappali tagozat I. évfolyamán. Az új tanárképzés célja: *„olyan marxista-leninista világnézetű, hivatástudattal rendelkező gyógypedagógiai tanárok képzése, akik a gyógyító-nevelést igénylő fogyatékosok felismerését, nevelését, oktatását, kezelését és foglalkoztatását a szocialista társadalom igényeinek megfelelően, korszerűen el tudják látni?”.*

A nappali tagozaton - egységes alapképzésre épülő - háromszakos képzés folyt a Főiskolai tanterv alapján, s lehetőség volt egy kiegészítő egyszakos további diploma megszerzésére. A szakválasztás a 3. félév végén történt; mindenki számára kötelező volt az értelmi fogyatékosok nevelésére felkészítő, valamint a logopédiai szak. Választható szakok voltak: hallási, látási, mozgási fogyatékosok nevelésére felkészítő szakok. A megszerzett diploma azonban az értelmi fogyatékosok nevelésére és a logopédia területére, valamint a választott szak intézményeibe való elhelyezkedésre jogosított. Az első „reform” évfolyam (1963) mindennek ellenére nem választhatott még a szakok közül, mindenki egységesen a hallási fogyatékosok vagy a logopédia oktatására nyert kiképzést.

Az 1963-ban bevezetett reform a radikális elképzelésekhez képest felemásra sikerült, bár az „egységes képzés” koncepciója megmaradt, csupán gyakorlati kivitelezése tűnt el, ám a *„gyógyító nevelés” elve tovább élt, érvényesült.* A legfontosabb feladat az „univerzális” gyógypedagógusok helyett a gyógypedagógiai iskolarendszerben nevelt gyermekek egyes csoportjainak nevelési-oktatási feladatait megoldani tudó gyógypedagógusok képzése.

A képzés korszerűsítésének másik iránya a gyakorlatorientáció volt. A törvényt áthatotta *„az élet és az oktatás kapcsolatának”* erősítése. A nappali tagozaton megkezdődő szakos képzésre való áttérés legfőbb érve az volt, hogy négy év alatt nem lehet felkészíteni a hallgatókat valamennyi szakterületre! *A főiskolán lezajló, s az 1963-as évhez kötődő legnagyobb változások:* a megelőző és széles körben megvitatott Reform Bizottsági munkálatok (1960-1961) figyelmen kívül hagyása, Bárczi nyugdíjazása, majd egy év múlva sajnálatos halála, az új reform bevezetése, az új tanterv, új oktatók érkezése a gyakorlatból, új főiskolai vezetés, az ideológiai és szakmai viták 1965-től.

A gyógypedagógia helye, feladatai körüli szakmai vita összegzésére a szerző Méhes Józsefet idézi: *„A gyógypedagógia része a pedagógiai tudományoknak, de sajátos jellegéből és céljaiból kifolyólag mégsem lehet annak tükröképe”* (127.o.). Az ideológia által erősen megterhelt szakmai vitasorozat hatása, szellemisége, harcos hangvétele, erősen és sokáig megterhelte a Főiskola szakmai – tudományos -oktatói kapacitását. A fontos tanulságok között tény, hogy a neveléstudomány elméletének és gyakorlatának fejlődéséhez szoros szálak fűzik a gyógypedagógia elméletét és gyakorlatát is. A reform külső és belső okok folytán kevésbé vált eredményessé és tartóssá, lefutási ideje is rövid volt. Réthy Endréné professzor asszonyt idézem: *„Felvethető Mikonya Györggyel jogosan az a kérdés is, hogy egyáltalán megreformálható-e a felsőoktatás, vagy csupán a reform illúziója létezik?”*

Az izgalmas felvetésre remek választ ad Réthy Endréné példaértékű empirikus kutatása, melyben az első 80 hallgatóból 26 volt hallgatót sikerült felkutatnia, s közülük 21-en vállalták a részvételt a vizsgálatban. A vizsgálatban résztvevők életkora betöltött 74 év, 71 %-ban nő és 66,7 %-a fővárosiak voltak. A vizsgálat narratív autobiográfia bekérésével történt. Az adatok feldolgozásának első lépése a főiskolára kerülés motívuma volt; a belső motivációs jegyeknél döntő volt az intézmény adta lehetőségek, a külső hatás élményként jelentkezett 8 fő leírásában, a szociális motivációt a mintakövetés jellemezte, a presztízs motivációt a közepes teljesítménnyel is főiskolai végzettség szerzése. A további kiértékelés során a szerző bemutatja a hazai felsőoktatás felvételi gyakorlatát, illusztrálva a vizsgált személyek írásos emlékezeteivel kiegészítve. Elemzi a

volt hallgatók élményeit az évnnyitó, az előadóterem hangulatával kapcsolatosan, s Bárczi ravatalánál, melynek szimbolikus jelentősége utat nyitott a gyökeres változás felé. S mire emlékeztek a vizsgálati személyek a főiskolai reformról? A hallgatók többsége általában keveset tudott a reformról, azt is többnyire hallomásból, elsősorban tanáraiktól hallották, s nem voltak tisztában a háttér eseményekkel. A nagy mennyiségű tananyag lekötötte a figyelmüket, s a sok hospitálás és a gyakorlat a második évfolyamtól, valamint az 1 hónapos nyári gyakorlat. Ugyanakkor csoportonként más -más, de összességében örömteli diákköri munka folyt. Érdekes, hogy senki nem említette a KISZ- életet, egyébként a reformévfolyam KISZ titkára disszidált. Nagyon tanulságos a vizsgált személyek megítélése az oktató tanátok hatásáról. Ebben az un. felemás, ideológiai hatást egyértelműen közvetítő rendszerben 31 tanárt említettek, a volt hallgatók, akik pozitív hatást gyakoroltak rájuk a későbbi életükben is elsősorban személyiségük „varázsa”, illetve oktatói profizmusuk okán.

Értékes emlékek az esetleírások, melyek gazdagították a szerző sokszempontú kutatásában a metaforák – érzelmek, jelenség, alkotás, fogalmak, tevékenység – struktúráját. A gazdag vizsgálati anyagban a szerző értékelte a szociokulturális különbségek befolyását a volt évfolyamtársak értékalapú barát választásában, a reform hatását a hallgatók személyiségére, pályafutására, professziójára. A máig igaz titkok közül csak kettő: „*Ne ítélkezzetek, ismerjem meg a gyermeket!*” „*Dicsérjem, biztassam, próbáljak meg örömet szerezni a tanulásban!*”

A vizsgálatot a szerző fókuszcsoportos interjúval zárta a saját lakásán. A megbeszélés 7 fővel másfél óráig folyt. A ráhangolódás után direkt, majd mélyítő, indirekt (puhatolózó) és pontosító típusú kérdések izgalmas tanulmányozását csak javasolni tudom! Egyértelmű lett, hogy a reform elvi, lényegi, konceptuális kérdéseit senki nem tisztázta az évfolyammal, a koncepcióhoz kapcsolódó árnyalt feszültségeket sem érezték. Negatívumként azt élték meg, ami személyesen érintette őket.

A nyolcadik fejezetben Réthy Endréné három közismert, gazdag tudományos munkával rendelkező oktatóval – Lányiné Engelmayer Ágnes, Krausz Éva, Hatos Gyula – is készített interjút. Az oktatók a reform előkészületei munkálatairól nem tudtak. a szakmai viták tovább polarizálták a személyes kapcsolatokat. A három tanár nézeteiben az elemzés során nem volt összhang a reformintézkedéseket illetően.

Összefoglalva: Fontos megállapítása a szerzőnek az empirikus vizsgálat eredményei alapján, hogy a gyógypedagógia eszmetörténeti mélyrétegeit nem befolyásolták a társadalom nagyobb horderejű változásai, s nem befolyásolták a négy évig tartó reform útkeresései sem. A Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola szellemiségével, küldetéstudatával, elkötelezettségével olyan erősen hatott, hogy meghatározó volt az 1967-ben végzett hallgatók későbbi szakmai életében, szakmai professziójában. A humanizmus, a gyermekközpontúság, s differenciált pedagógiai fejlesztő hatások, a gyógyítás vezette őket sikeresnek mondható pályájukon. Ezen gondolatok jegyében ajánlom a kötetet a gyógypedagógia szakembereinek és a hallgatóknak egyaránt.

Kováts-Németh Mária